

Stadsstatens renässans?

Om det urbana som lokalt och globalt i politiken

Björn Badersten

Stadtluft macht frei – stadsluft gör människor fria. Den emblematiske texten står att läsa inristad vid porten till flera medeltida Hansestäder. Inskriptionen är talande. De självständiga städer som på 1000- och 1100-talen växte fram i norra Europa utgjorde omslutna öar av relativ frihet i ett i övrigt dominerande feodalt hav. Stadens murar gav skydd och säkerhet, och invånarna i städerna åtnjöt långtgående ekonomiska och politiska privilegier. Att bli medborgare i staden var eftertraktat. Förhållandet gällde emellertid inte enbart de städer som var en del av Hansan. I varierande grad utgjorde det ett karakteristiskt drag för de medeltida stadsbildningarna i Västeuropa som helhet. Kombinationen av ekonomisk-politisk frihet och sociokulturell förändring gjorde staden till katalysator i frigörelsen från feodalismen.

Denna slutna och omgärdade stad som är så signifikant för medeltidens stadsformationer står som rumslig gestalt i bjärt kontrast till den mer öppna stadsstruktur som rådde under antiken. I Aten, exempelvis, fanns inga skarpa skiljelinjer mellan stad och landsbygd – också befolkningen i det angränsande landskapet var medborgare i staden och hade rätt att delta i det offentliga livet. Och även om staden i olika perioder varit omgiven av murar som skydd mot fientliga anfall, bortsåg man i allmänhet från skillnader mellan stad och land. Istället betonades de olika levnadssättens inbördes beroende. ”Vår stad är öppen för världen”, deklarerade Perikles i sitt begravningsstal till minne av dem som stupat i de Peloponnesiska krigen; stad och land var delar i en kosmopolitisk helhet.

Den uppenbara skillnaden till trots – de antika och medeltida stadsbildningarna delar ett tydligt drag. I båda fallen markerar staden ett livaktigt politiskt rum: under antiken såsom – i klassisk mening – demokratisk stadsstat, embryot till vårt moderna folkstyre, med offentliga omröstningar, livfull debatt och långtgående politisk deliberation; under medeltiden såsom intensiv kommersiell interaktionsmiljö, i vars förlängning det utvecklades former för kollektivt beslutsfattande och politiskt deltagande. I båda fallen bildar staden därtill mötesplats för människor, verksamheter och idéer och följaktligen ett spänningsfält mellan olika livsåskådningar

och ideal. Värderingar ställdes mot varandra, vilket utmynnade i mot-sättningar och konflikter. Men i stadens dynamiska miljöer kunde sådana konflikter vanligen hanteras och skilda livsideal verka sida vid sida. Till grund för detta låg en gemensam övertygelse och en tro på staden som den medborgerliga politikens rumsliga förutsättning.

Men också i ett annat avseende är likheten slående. I bägge fallen ingick städerna i vidsträckta transterritoriella nätverk. Särskilt så kanske under medeltiden. Den nordeuropeiska Hansan utgör härvidlag endast ett av många exempel på vad som i själva verket var utmärkande för det medeltida Europa. Genom intensiva politiska, ekonomiska och sociala kontakter över ibland mycket stora avstånd länkades städerna liksom urbana noder samman i nätverk och blev i sina gemensamma ansträngningar inflytelserika aktörer på den europeiska arenan. Framgångsrikt utmanade man mer traditionella uttryck för makt, både andliga och världsliga. I förlängningen av denna samverkan etablerades i städerna en urban kosmopolitisk elit, som rörde sig obehindrat mellan nätverkets noder och som hade mer gemensamt med sina fränder i avlägsna städer än med människor på landsbygden tätt intill. En köpman i Brügge kunde följaktligen känna större släktskap med en likasinnad i Visby, Riga eller Novgorod än med någon som levde strax utanför den egna hemstadens murar.

Att staden i dessa båda avseenden, som lokalt politiskt rum och som nod i transterritoriella nätverk, traditionellt bildat en livskraftig ekonomisk-politisk enhet är emellertid inte enbart av historiskt intresse. Förhållandet har aktualitet också i vår egen tid. När nationalstatens suveränitet alltmer kommit att utmanas – både nedifrån som ett led i omfattande decentraliseringsprocesser och uppifrån som ett resultat av övernationella beslutsstrukturers framväxt och som en effekt av globaliseringens gränsöverskridande verkan – framträder staden återigen som ett viktigt politiskt rum. Och detta i båda dess historiska skepnader. Städer runt om i världen flyttar idag fram sina positioner i förhållande till en sedan länge förhärskande centralstat. Krav på självbestämmande och autonomi reses samtidigt som en dynamisk ekonomisk och politisk utveckling gör städerna till viktiga aktörer på en internationell maktpolitisk arena. Parallellt bildas gränsöverskridande nätverk, där ledande städer interagerar med varandra i en i verklig mening global kontext; talet om ”global cities” – städer med global räckvidd – är idag en realitet. Vi talar om London, New York och Tokyo, om Frankfurt, Los Angeles och Singapore – städer som förefaller att ha mer gemensamt med varandra än med andra städer i respektive hemland, städer som det

är lättare att färdas mellan än mellan städer i samma land. Men också i regionala sammanhang skapas viktiga transterritoriella länkar. Mellan Östersjöns metropoler knyts allt starkare band, mellan Öresunds stränder håller en vital stadsregion på att bildas, för att ta två näraliggande exempel. Gemensamt för dessa livskraftiga städer är att de utmanar rådande maktförhållanden och bidrar till att omstöpa den maktpolitiska geografin – staden bildar nu åter motor för politik, ekonomi och samhällsliv. Möjligen kan man tala om en stadsstatens renässans. Mot den bakgrunden är det inte särskilt märkligt att diskussionen kring staden som politiskt rum ånyo aktualiserats och på nytt börjar göra avtryck i den samhällsvetenskapliga litteraturen; att forska om staden har blivit ”modernt” – igen.

Men vad är det då som gör staden till ett sådant kraftfullt, transhistoriskt fenomen? Vad är det som gör staden till ett dynamiskt politiskt rum? Vad är det som gör att städerna på nytt bildar maktpolitiska noder i globala gränsöverskridande nätverk? Ja, svaret på frågorna är knappast entydigt. Möjligen kan några idéer om staden – som begrepp, funktion, livsmiljö och form – tjäna som vägledning.

I

Idén om staden är förmodligen lika gammal som det funnits stadsliknande företeelser. Den kanske tidigaste kända symbolen för en stad är en egyptisk hieroglyf föreställande ett kors i en omslutande ring. Ideogrammet, som transkriberas som *niwt* och som vi möter redan under det tredje årtusendet f. Kr., markerar två av stadens genom historien kanske tydligaste kännetecken; ideogrammet kan också sägas återspegla stadens huvudsakliga funktioner. Korset står för vägarna som skär varandra, för en knutpunkt eller en mötesplats, inte bara för handel och varuutbyte utan också för människor, kunskaper och idéer. I korsningen mellan två landsvägar uppstår en naturlig plats för mänsklig kommunikation. Genom historien ser vi hur många städer uppstått ur sådana mötesplatser, där landsvägskorsningen snart bildat stadens första gatukorsning och där sporadiska sammanträffanden övergått i permanenta förbindelser. Men där korset på så sätt markerar öppenhet och rörelse, markerar cirkeln istället slutenhet och en avgränsning gentemot yttervärlden, med vallgraven eller ringmuren som ett skydd för samhällets inre organisation. Staden får därmed karaktären av en särskild, omsluten enhet, vars inre form och gestaltning avskiljer den från en angränsande landsbygd.

Denna senare markering av stadens särskildhet och relativa egenart är påtaglig inte minst i våra språkliga uttryck för staden som företeelse. Den traditionella kinesiska beteckningen för en stad är exempelvis identisk med ordet för ”mur” eller ”vall” och får sin samlade formulering i tecknet *ch'eng*. Engelskans *town* är etymologiskt förknippat med tyskans ord för ”inhägnad” eller ”gärde” – *zaun* – och med den äldre holländskans uttryck *tuin* som betyder ”staket” eller just ”inhägnad”. Ordet *town* är således besläktat också med rikssvenskans *tun*, som efterhand får motsvarande betydelse men som ursprungligen – och mer specifikt – markerade en avgränsad gräsyta. Vårt moderna svenska ord *stad* har en liknande innebörd. Etymologiskt hör det samman med tyskans *stadt* och *statt*, med ursprungsbetydelsen ”ställe” eller ”plats”. Ibland har ordet emellertid också fått den tydligare innebörden av ”skyddad” eller ”säker” uppehållsplats och betydelsen ansluter här tydligare till synen på staden som en omgärdad och från omgivningen avgränsad enhet.

Mest påtagligt framkommer emellertid markeringen av stadens relativa särskildhet under den romerska antiken. Här förenas föreställningen om staden som en särskild fysisk form med idén om staden som en speciell livsmiljö. Dubbelheten kan följas etymologiskt. Dels har idén om staden sina rötter i latinets *urbs*, ett uttryck som ursprungligen refererade till stenarna som av praktiska skäl var lagda på marken i staden för att underlätta transport vid handel och krig, men som senare kom att bli synonymt med staden själv och som i förlängningen bildat grund för vårt moderna tal om staden som det urbana. Dels har staden som idé sin grund i latinets *civitas*, som speglar de känslor, ritualer och övertygelser som tar form i den urbana miljön och som refererar till platsen för en särskild form av mänsklig gemenskap, platsen där medborgarna – *cives* – förenas. Staden ställs här på ett tydligt sätt i motsats till det agrara eller lantliga och blir ett uttryck för civilisation och kultur, för ordning och det ”städade”, i kontrast till landsbygdens kaos och barbari. Förhållandet har en tydlig historisk referens. Det är i stadens miljöer vi upplever att kulturlivet blomstrar, det är där konsten och de tekniska vetenskaperna utvecklats och det är där det filosofiska tänkandet har sina rötter. Ty staden, skriver Henri Lefebvre i sin uppmärksammade argumentation för rätten till det urbana, var en gång ”den plats där förnuftet föddes, dess säte, dess hem” (Lefebvre 1982: 104).

Lefebvres analys av det urbana förnuftet är emellertid föga originell. Föreställningen om ett nära förhållande mellan filosofiskt tänkande och

stadsliv utgör i själva verket ett mycket framträdande drag i västeuropeisk idéhistoria. Särskilt tydlig är tankegången i klassisk-grekisk filosofi. Filosoferna i antikens Grekland tänkte helt enkelt staden, ”de gjorde stadslivet till språk och begrepp” (ibid. 1982: 42). Men staden bildar här inte bara referenspunkt för det filosofiska tänkandet i allmänhet – att tänka staden blir nu synonymt också med att tänka politik. Även här ger språket vägledning. Det grekiska ordet för stad indikerar att det urbana var något mycket mer än en fysisk plats på kartan. Staden var *polis*, stadsstaten, politikens fysiska rum och förutsättning, grunden för medborgarnas – *politeia* – deltagande i samfällighetens styre. Därtill utgjorde den platsen för mänskligt blomstrande. Det förvånar oss därför inte, att den antika filosofin tar staden som utgångspunkt i analysen av politiken och att själva begreppet medborgare – *citizen*, *citoyen* – såväl etymologiskt som idémässigt är intimt relaterat till styret av staden; medborgaren var den fria invånaren i borgen, i staden, i *polis*, i *civitas*, i *city*.

II

Att ge staden en innebörd bortom det språkliga är emellertid långt ifrån enkelt. Men det egyptiska ideogrammet vägleder. Bilden av staden som ett kors i en cirkel speglar ett slags dualitet i det urbana som fått direkt genklang i studiet av staden, både som historisk företeelse och som samtida fenomen. Distinktionen är analytisk. Staden kan studeras dels som *funktion*, med stadens verksamheter i fokus och med korset i hieroglyfen som symbolisk ingång, dels som inre *livsmiljö*, med ringen som markör för stadens avskildhet och de särskilda livsbetingelser som det urbana förmedlar. Därtill kan vi studera staden som *form*, det vill säga den fysiska eller rumsliga gestaltningen av stadens funktion, dess inre livsmiljö och dess avgränsning i terrängen. Det är uppenbart att dessa skilda angreppssätt framställer staden på olika sätt. För geografen är staden en rumslig enhet, en utsträckning i terrängen med markerade gränser, som sällan varit entydiga utan varierat över tid och som speglat stadens genom historien ambivalenta förhållande till sitt omland. För arkitekten är staden formen, staden som rumslig gestaltning, med byggnader, kvarter, gator, parker och torg. För ekonomen är staden funktionen, verksamheten, marknadsplatsen eller resurscentrat, staden som plats för arbetsdelning, förädling och specialiserad produktion. För sociologen är staden en mötesplats, en interaktionsmiljö, ett polariseringens och olikheternas fält men också en

värld av samhörighet och social gemenskap. För statsvetaren, slutligen, är staden makt och politik, en beslutsnivå inom ramen för nationalstaten, ett uttryck för decentralisering av beslutskompetens, för regionalisering och politiskt självstyre, men också en autonom nätverksbyggande kraft i en alltmer globaliserad värld. Studiet av staden rymmer alla dessa ansatser och säkert fler därtill – staden, för att följa Jane Jacobs, bildar ett mikrokosmos av världen (Jacobs 1961).

Men kan vi då i denna mångfald av perspektiv och angreppssätt finna några gemensamma drag som kan sägas fånga staden som företeelse? I ett avseende, kan man säga, har stadens grundläggande karaktäristik varit märkligt oförändrad genom historien. Staden har alltid, i relativ mening, varit en centralort. Som tydligt landmärke i terrängen har den likt en magnet dragit till sig människor och verksamheter, men den har också kontinuerligt spillt över i det angränsade landskapet. Människor i staden har alltid i större eller mindre omfattning samspelat med sin omgivning och deras verksamheter har rört ett vidare område än den rumsliga yta staden själv ockuperat. Ibland, som under medeltiden, har gränserna varit skarpa, då staden på sina håll blev en sluten politisk och administrativ enhet som framhävdes genom sin befästhet och genom tullmurar och strikta införselregler. Ibland, och kanske oftare, har gränserna varit diffusa, med vidsträckta övergångszoner mellan stad och landsbygd och där stadslivet endast gradvis markerats i terrängen och i den sociala miljön. I samtliga fall har staden emellertid varit beroende av landsbygden för sin grundläggande försörjning och den har alltid på ett eller annat sätt tenderat att återspegla sin omgivning. I den meningen har staden aldrig helt begränsats av cirkeln i det egyptiska ideogrammet; stad och landsbygd har aldrig fullt ut bildat varandras motsatser.

Men frågan om stadens fysiska avgränsning gentemot sitt omland är trots allt kanske mindre intressant. Viktigare att ta fasta på är det sätt – ekonomiskt, politiskt, socialt och rumsligt – på vilket stadens inre livsmiljö tenderar att avvika från förhållanden på landsbygden. Ett utmärkande drag är härvidlag stadens tydliga *differentiering*, såväl funktionellt som rumsligt eller fysiskt. Funktionellt ser vi hur staden genom historien ofta tagit form på grundval av sin ekonomiska funktion som centrum för handel och hantverk. Dess interna ekonomiska struktur har, som en följd av stadens relativa storlek, vanligtvis präglats av en långtgående ekonomisk specialisering och arbetsdelning. Men staden är inte enbart ekonomi. Staden har också vuxit fram som ett uttryck för politisk och religiös makt,

som administrativt, judiciellt eller kyrkligt centrum, med åtföljande verksamheter av administrativ, judiciell eller religiös karaktär. Dessa skilda vad man kan kalla *statsbildande funktioner* – ekonomi, politik, religion – har ofta gjort avtryck i stadens miljöer och har kommit att markera en tydlig differentiering både mellan städer, i den mån någon av de statsbildande verksamheterna dominerat, och inom städer i den mån verksamheterna löpt parallellt. Variationen har också haft rumsliga förtecken. Staden som fysisk miljö är därför inte bara en plats, vars permanenta bebyggelse är mer omfattande och koncentrerad än bebyggelsen på landsbygden, utan också en plats där byggnader och markanvändning är föremål för en tydlig differentiering. Stadens olika beståndsdelar av hus, kvarter, gator och torg speglar denna rumsliga mångfald, där användningsområden skiftar och där skilda verksamheter pågår sida vid sida i samma rumsliga miljö.

III

Men vad som kanske är mest utmärkande för det urbanas särart är stadens påtagliga täthet och närhet – av människor, företeelser, verksamheter och aktiviteter – och följaktligen dess funktion som mötesplats. Mötet gör staden, skulle man därför kunna säga, och staden gör genom koncentrationen av människor mötet möjligt. Och det är ett möte som kommer i många skepnader. Det är ekonomiskt, mellan marknadens aktörer; det är politiskt, mellan maktens administratörer och mellan dem ”som styr och blir styrda”, för att tala med Aristoteles (1993). Men mötet är också i vid mening socialt, ett möte mellan människor, idéer, kunskaper, värderingar och livsföreställningar. På så sätt bildar staden ett intensivt och dynamiskt socialt landskap. Genom historien har det urbana därtill varit en källa till utveckling och förändring, och staden indikerar därför också rörelse, med korset som ekrar i cirkelns hjul.

Men tätheten, närheten och rörelsen gör också staden heterogen och full av olikheter. ”A city is composed of different kinds of men”, skriver Aristoteles i *Politiken* och fortsätter: ”similar people cannot bring a city into existence.” (1993: 1261a 22–24). I staden sammanförs människor med olika bakgrund, där möts olika livsprojekt och där bryts och konfronteras olika ideal. Rörelsen och tätheten gör därtill staden full av främlingar – utan främlingar, kan man säga, ingen stad – och ur denna heterogenitet och mångfald föds möjligheter. Mångfalden öppnar upp för val och handlingsalternativ, och staden uttrycker därför på sätt och vis

också frihet. I förlängningen skapas här värderingar och en kulturell särart som avskiljer det urbana från den omgivande landsbygden. Staden blir ett levnadssätt och en livshållning; staden blir – med Robert E. Parks berömda ord – ”a state of mind” (Park 1925: 1).

IV

Med mötet och närhetsprincipen som stadens karaktäristika är vi tillbaka i korset i det egyptiska ideogrammet. Arketyper för stadens bildande är färdvägarna som korsas, där främlingar möts och slår sig ner. En samfällighet föds och med den ett behov av regler för social samverkan; samvaron övergår i ett samhälle. Gemensamma regler ger förutsägbarhet i tillvaron och det nära samspelet mellan människor på en begränsad yta ger social trygghet och skydd mot omgivningen, men endast i utbyte mot en lojalitet mot staden och mot ett gemensamt deltagande i och ett ansvar för stadens angelägenheter. Därmed bildar staden rum för politiken. Som Nils Uddenberg noterat framstår staden och det urbana på många sätt som en triumf för människans förmåga att samarbeta. Ur en påtaglig heterogenitet och mångfald av intressen uppstår regler för social samverkan. I grunden är detta nödvändigt. Det täta och mångfacetterade livet i staden kräver helt enkelt, för att låna Uddenbergs formulering, ”att var och en vet sin plats och sköter sina uppgifter både för sitt eget och det gemensammas bästa” (Uddenberg 1998: 21). På så sätt innebär mötet i det urbana ett möte inte bara mellan människor med olika idéer och ideal, utan också ett möte mellan den enskilde och gemenskapen, mellan egenintresse och allmänintresse. I balansen mellan dessa krafter formas staden som livsmiljö. Jämvikten är här central. Men den kan inte upprätthållas enbart med egenintresset som drivkraft. Det kräver också en förståelse för gemenskapens krav och en grundläggande insikt i helhetens logik. På ett fundamentalt plan handlar det om konvergerande värderingar – stadens ordning blir därmed moralisk.

Mot denna bakgrund är det inte särskilt förvånande att det politisk-filosofiska tänkandet en gång väcktes till liv i staden och därefter varit intimt förenat med samvaron i den urbana miljön. Framförallt har staden tjänat som rumslig utgångspunkt för idéer om frihet och självbestämmande och därtill bildat relief i reflektioner kring gemenskapens moraliska innehåll. På så sätt har staden utgjort en av etikens centrala världsliga representationer. I antik filosofi var detta högst påtagligt. Att tänka staden

var, som sagt, att tänka politik; stad och politik var ett och samma. Men staden var inte endast det rumsliga uttrycket för politiken, utan också för den etiska gemenskap som utgör politikens bas – stad, politik och moral sammanföll. För en medborgare i antakens Aten var staden dessutom något genuint mänskligt. När Aristoteles talar om människan som en *zoon politikon*, som ett politiskt djur eller en samhällsvarelse, är det följaktligen ett stadsdjur han föreställer sig, med *politikon* som en språklig form av grekiskans *polis*. Människan var människa, var medborgare, var stadsbo.

V

Men staden är inte endast aristotelisk medborgerlig harmoni; den har också genom historien varit en arena för maktutövning, motsättningar och intressekamp. Dels som en kamp mellan staden som partiellt självstyrande enhet och andra rumsliga uttryck för makt. Dels som intressemotsättningar inom staden själv som en följd av intern social differentiering och av konkurrens mellan stadens olika maktinstanser. Ringen i det egyptiska ideogrammet avspeglar det förra, liksom inskriptionen i Hansestädernas ringmur. De medeltida städerna var icke-feodala enheter i en feodal värld, vilka stred för sin politiska och militära självständighet i förhållande till aristokratin och kyrkan, och senare i historien även i förhållande till de framväxande absolutistiska nationalstaterna. I ljuset av detta är det symptomatiskt att de fria städerna ofta slöt förbund med varandra för att med gemensam ansträngning försöka stå emot det yttre trycket från andra maktkällor.

Samtidigt är det talande att staden nästan alltid betraktats med misstro av makten, såväl ideologiskt som ekonomiskt och politiskt. Som katalysator för frigörelse och förändring, som politisk agitationshärd och innovativt centrum, vars rumsliga oberoende fött och stött oberoende tankar, har staden ständigt utmanat rådande maktförhållanden och varit en nagel i ögat på maktens företrädare. Makthavare av olika slag har därför i alla tider försökt kontrollera staden, bland annat genom att rent fysiskt placera maktens institutioner och byggnader i stadens centrum. Detta för att markera närvaro och för att försöka ta kommando över det offentliga livet. Av samma anledning har maktens olika instrument som regel lyfts fram och gjorts synliga i stadens miljöer, ofta på ett markerat och demonstrativt sätt.

Vid sidan av att ha tjänat som arena för makthavares verksamhet har staden i sig själv också varit ett rumsligt uttryck för makt, både i egenskap

av självständigt avgränsat beslutsterritorium och som bricka i ett vidare politiskt spel. Som administrativt centrum och fysisk kontrollinstans har staden använts som instrument för att behärska en omgivande landsbygd, den har bildat utgångspunkt för skatteuppbörd och har tjänat som bas för territoriell expansion. Men makten som på så sätt utnyttjat staden har inte enbart varit världslig. Genom historien ser vi hur staden också varit andligt centrum och ett viktigt inslag i kyrkans överhöghet, både idémässigt och i praktisk handling. Tankemässigt framträder bilden av staden såsom den gudomliga maktens auktoritativa centrum kanske tydligast hos Augustinus, som i sitt försök till syntes av religiöst och sekulärt tänkande gör staden till norm och begrepp. I kampen mellan gott och ont, i konflikten mellan Gudsstaden och den världsliga staden – Djävulens stad – formas här en kosmisk historiefilosofi med det urbana som rumslig representation.

VI

Om ringen i ideogrammet på så sätt kan sägas markera konflikten mellan staden och andra rumsliga uttryck för makt, kan korset i dess mitt sägas spegla intressekonflikter inom staden, som en mer eller mindre avgränsad enhet. Mötet i den urbana miljön är långtifrån friktionsfritt och stadens heterogenitet och sociala differentiering rymmer en närmast outsinlig källa till konflikter. Delvis är det ur dessa förhållanden – olikheten, spänningen, konfrontationen – som staden får sin dynamiska karaktär. Men samtidigt formas här kontraster och skiljelinjer som bildar grogrund för mer bestående motsättningar. Den moderna storstadens nergångna ytterområden utgör kanske sinnebilderna härvidlag, med normlöshet och våldsytringar sprungna ur utbredd misär och långtgående social segmentering. Traditionellt ser vi hur staden också rymt ett starkt drag av klasskamp. Särskilt tydligt blev detta med industrisamhällets framväxt, men klassmotsättningar hade funnits långt tidigare och var en följd av den urbana ekonomins tendens till specialisering.

Att staden på så sätt blivit arena för motsättningar har emellertid inte enbart varit av ondo. Ur närheten och intensiteten har också fötts radikala idéer om samhällsförändring och det är följaktligen inte särskilt märkligt att staden varit skådeplats för många av historiens revolutionära omdaningar. Men också mindre omvälvande förändringsprocesser har haft staden som livsnerv. Mötet i den urbana miljön, med många olika

samhällsgrupper levande sida vid sida på en begränsad yta, har helt enkelt gett upphov till funderingar och reflektioner kring andra människors livsbetingelser, seder och bruk. Denna olikheternas konfrontation har i många fall lagt grunden för ett igenkännande mellan grupper och lett till en ömsesidig förståelse för skilda livsstilar. På så sätt har olikheten gett näring åt en relativistisk livshållning. Ur mötet har också vuxit insikter om hur olika skiljelinjer kan hanteras och överbryggas, vilket gett en förmåga till samexistens i stadens komplexa strukturer. Att stadsmänniskan genom historien betraktats som mer kosmopolitisk och tolerant än andra förvånar därför inte.

Men att närheten och tätheten i staden kunnat frambringa en förståelse för människors olikhet har sin grund också i ett annat förhållande. I stadens intensiva miljöer accentueras brytpunkten mellan privat och offentligt, och relationen får med det urbana en annan innebörd än på landsbygden. Gränstorna mellan den privata och den offentliga sfären blir på samma gång både tydligare och mer diffusa – tydligare i den meningen att staden ger utrymme för anonymitet och därmed frigörelse från mer traditionsbundna strukturer och auktoritetsförhållanden. Tätheten, rörelsen och genomströmningen i staden befördrar ett slags opersonlighet i sociala relationer som i förlängningen ger ett skydd för den enskildes integritet och autonomi. I stadens myller och främlingskap kan man gömma sig och smita undan, där ersätter indirekta, sekundära relationer landsbygdens primära sociala band.

På så sätt ger den urbana miljön i sig själv ett skydd för det privata och opersonligheten blir, som Hannah Arendt så förtjänstfullt påpekat, ett positivt värde (Arendt 1958). Och detta av ett särskilt skäl. I anonymitetens efterföljd och i avsaknad av primordiala band blir allmänna principer helt enkelt viktigare än specifika seder och traditioner. För Arendt själv var ställningstagandet högst personligt. Som levande i exil i ett främmande land, med opersonligheten som ett av livets grundvillkor, satte hon principen framför traditionen. *Vad* som görs på stadens gator är viktigare än *vem* som gör det. Men opersonligheten i staden markerar det offentliga även i ett annat avseende. På sätt och vis är det offentlighetens förutsättning. Vad som är offentligt är per definition öppet och inkluderande, till offentligheten har alla tillträde. Men för att något skall bli offentligt krävs genomströmning, rörelse och mångfald. Utan främlingar, således, ingen offentlighet, utan förbipasserande inget privat – och utan offentlighet ingen stad.

Det är, tror jag, just denna närhet, täthet, mångfald och rörelse som ger staden dess grundläggande styrka. I detta olikheternas fält, i mötet mellan idéer och ideal på en begränsad yta, skapas särskilda livsbetingelser, livsbetingelser som ger staden en särskild utvecklingskraft och som förser det urbana med en skapande egendynamik. Närheten och tätheten gör staden till en naturlig plats för mänsklig interaktion; mångfalden och rörelsen ger staden förändringskraft. Inte så märkligt då, kan man hävda, att staden genom historien bildat ett av politikens mer livaktiga rum och att staden idag, när nationalstaten perforeras, på nytt etableras som politikens drivkraft och centrum.

Men det möte staden förmedlar är inte endast lokalt. Staden bildar språngbräda också för ett möte som sträcker sig långt bortom dess rumsliga utsträckning. Ty städer dras till varandra. Egentligen är det inget som förvånar. Med liknande livsbetingelser och gemensamma problem – arbetslöshet, bostadsbrist, trafikinfarkt och miljöproblem – är det högst naturligt att städer förenas. Med liknande möjligheter och gemensamma ideal – som förändringsmotor, kulturbärare och symbol för det moderna – är det högst naturligt att städer bildar nätverk med andra städer, även över stora geografiska avstånd. I den meningen är staden inte begränsad av sin rumsliga utsträckning. Staden som plats må alltså vara lokal – dess räckvidd är ofta global.

Men mötet mellan städer är knappast friktionsfritt. Ty städer konkurrerar – om makt, inflytande, prestige och kapital. Städer formuleras alltmer som varumärken, som uttryck för det goda och önskvärda, för att nå framgång på en global konkurrensutsatt marknad: London som den internationella bankvärldens centrum; New York som mångkulturalismens regnbågsfärgade smältdegel; Tokyo som – åtminstone under lång tid – den senmoderna industrialismens motor. På så sätt förstärks konturerna, på så sätt accentueras skillnaderna, både mellan städer och mellan staden och dess vidare omland. Som medveten respons eller omedveten verkan, konsekvensen blir ofta att våra städer avlägsnar sig från sitt nationella sammanhang, att våra metropoler alltmer frigör sig ifrån de nationalstater i vilka de ingår. Ur dessa gränsöverskridande processer växer en ny urban elit fram, en postmodern kosmopolitisk elit, vars lojaliteter är lokala och globala, inte främst nationella. Och i denna nya globala urbanism blir eliten världsmedborgare, rörliga och uppkopplade, utan nationella förpliktelser och utan nationell identitet.

En stadsstatens renässans, sålunda, om än i ny kostym. Alltjämt inbäddad i nationalstatens famn, porös och öppen snarare än sluten, och i ett kontinuerligt samspel med andra politknivåer, utgör den post-moderna staden endast partiellt en historiens arvtagare. Därtill utgör den ett stort problem, kan man hävda, för demokratin och för politikens traditionella organisering. Men främst så när vi på sedvanligt sätt tänker modernt, det vill säga nationellt. Kanske får vi till sist acceptera att nationalstaten inte längre utgör den majestätiska fond i vilken all politik definieras, att centralstaten inte längre utgör politikens allomfattande container. Historien ger oss i varje fall anledning att fundera. Ty sträcker vi ut tidsperspektivet framstår nationalstaten som en relativt senfärdig politisk konstruktion, en historisk anomali för att uttrycka det drastiskt – om än en stark sådan och mäktig framgångsrik. Men kanske pekar utvecklingen nu i en annan riktning. Kanske får vi snart anledning att blicka tillbaka och beskriva den Westfaliska epoken som en parentes i Europas historia. Och även om så inte är fallet, även om nationen länge än kommer att bilda politikens rumsliga fundament, så kommer nationalstaten alltmer utmanas av andra territoriella uttryck för makt och kommer endast att i begränsad utsträckning kunna sätta ramarna för politiken. En begränsning som alltid varit aktuell, skulle någon kanske tillägga. En öppen fråga, måhända, men icke desto mindre viktig. Och i denna maktpolitiska mångfald är jag övertygad om att staden framgent, liksom den alltid gjort, kommer att bilda ett livskraftigt politiskt rum – och därmed, rimligen, ett centralt studieobjekt inom ramen för det vetenskapliga studiet av politik.

Referenser

ARENDR, HANNAH, 1958. *The human condition*. Chicago: The University of Chicago Press.

ARISTOTELES, 1993. *Politiken*. Jonsered: Paul Åströms Förlag.

JACOBS, JANE, 1961. *The death and life of great American cities*. New York: Vintage Books.

LEFEBVRE, HENRI, 1982. *Staden som rättighet*. Stockholm: Bokomotiv.

UDDENBERG, NILS, 1998. "Från stam till stad. Staden som humanbiologiskt fenomen", s 21–32 i Andrén, Anders m.fl., *Staden, himmel eller helvete*. Stockholm: Informationsförlaget.